

elé tární; a gróf Vass Albert Társaság és a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete vállalt feladatait a nevében hordozza.

Nagy Zoltán dr. nem politikai célt tűzött maga elé. Ennél szerényebbnek érzi a magára vállalt felelősséget. Pedig adott körülmények között még több is. Azt mondja: Szeretném, ha a nemzet szellemi, lelki egységének egy kis, de hathatós műhelye alakulna ki itt, a Csengery utcában.

Beke György

Moldvai emlékeim*

Amikor ezelőtt 61 évvel Moldvába kerültem, nemcsak a világ volt más, hanem én is más voltam. Magyarországon akkor olyan lehetetlen helyzet, olyan nyomor volt, és olyan lehetőségek lógtak a levegőben, mint például Habsburg Ottó hazahozatala, akivel szemben Horthyék az egyetemi diákságot akarták felfegyverezni. Nekem sem az egyik, sem a másik nem volt kenyerem. A másik dolog az volt, hogy Bartók Béla és részben Ady Endre verseinek hatása alatt én a románokat kezdtem tisztelni és szeretni. Amikor megismertem a dallamokat, igyekeztem őket alaposabban megismerni.

Ezért is mentem – részben szökve – Magyarországról Romániába tanulni. Elsősorban románul akartam megtanulni, ezért olyan helyre mentem a Kárpátoktól délre, a Havasalföldre, ahol feltehetően senki nem tud magyarul. Meg is tanultam egy év alatt. Nagy meglepetés ért. Az egyszerű román parasztemberek és a cigányok fogadtak a legszívesebben. Először azt hitték, hogy erdélyi vagyok, de amikor meghallották, hogy Magyarországról jöttem, szinte megsajnálta. Mindenki azt kérdezte: van-e szállásom, ettem-e?

Nagy meglepetés volt számomra, hogy az egyetemi körök is nagyon szívesen fogadtak. Dimitrie Gusti professzor, szociológus – akkor éppen dékán volt, ha jól emlékszem –, és az ő emberei fogadtak a titkárságon. Mindjárt beajánlottak a nyári egyetemre Valea de Munte-ba és a későbbiekben is a szociológus tanársegédek és adjunktusok törődtek velem. Megkérdezték, hogy nem mennék-e velük az ő költségükön egy-egy vidéki tanulmányútra? Ennek köszönhetem, hogy Besszarábiában tölthettem két hetet, egy román faluban Cornovában, azután egy erdélyi faluban, a Fogaras megyei Drăguşban.

Nagyon kedves emlékeim voltak. Cornovában egyszer csak azt mondja az egyik tanársegéd, hogy valaki szeretne velem feltétlenül beszélni, mert meghallotta, hogy egy magyar van itt. Némi aggodalommal mentem oda: vajon milyen emlékei vannak a magyarokról? Megölelt, megcsókolt, ebédre hívott, nagyon boldog volt, hogy egy magyart láthat. Elmondta, hogy mint gránicsár (határőr) három évig volt a magyar határon, valahol Szatmár megyében, és megszerette a magyarokat, milyen nagyszerű, kedves emberek. Végre vendégül láthat egy magyart.

Nekem eszembe se volt, bevallom, hogy Moldvába menjek. A moldvai magyaroktól hamis képzeteim voltak: biztosan nagyon el vannak románosodva, nem érdekes néprajzi szempontból amit ott megtudhatok, én románul akarok tanulni, hogy megismerjem őket. A bukaresti román folklorista, akihez beajánlottak engem, Constantin Brăiloiu nagyszerű ember volt. Ott készültek a legnagyobb néprajzi felvételek, s ő ajánlotta, hogy menjek Moldvába a magyarokhoz. Én először tiltakoztam, de aztán fülébe jutott a magyar tudósoknak, magyarországi pártfogómnak, Györffy Istvánnak is. Kaptam tőle egy dörgedelmes levelet, hogy micsoda dolog ez? Másokat nem engednek oda, engem pedig a románok küldenek és nem akarok menni!? Azonnal menjek Moldvába! Gondoltam, rászánok vagy két hetet és elindultam.

Előzetesen tájékoztam a román földrajzi szótárakban. A század első éveiben minden megyének megjelent a földrajzi szótára, amelyben minden faluról voltak adatok. Mindegyikben pontosan megvolt, hogy hol laknak magyarok, hol van magyar templom a faluban. Az is

* Ennek az írásnak közlésével tisztelgünk a 2001. április 21-én elhunyt szerző emlékének. Elhangzott 1993-ban a Lakatos Demeter Egyesület rendezvényén. (Szerk.)

ott volt, hogy tudnak-e magyarul, vagy nem tudnak. Mindez pontosan egyezett azzal, amit később a helyszínen találtam.

Legelőször a legtávolabbi, tehát az újabb magyar hatásoktól legkevésbé érintett magyarokat kerestem fel, gondoltam ott találok történeti szempontból érdekesebb emlékeket. Csöbörccsök Dnyeszter melléki faluról már hallottam, hogy ott nincsenek magyarok, a román statisztikák is azt mondták, és a magyar kutatók, akik ott jártak ugyancsak. Így két, Prut meléki települést néztem ki magamnak.

Az egyik város Huși – magyarul Husznak nevezték –, magyar husziták alapították. Itt furcsa élményeim voltak. Először is a katolikus papot kerestem fel, ugyanis kértem egy ismerősömtől, hogy küldjön oda utánam egy kis pénzt, mert nagyon vékonyan voltam. Megyek a paphoz és mondom, hogy pénzt várok ide és jöttem a magyarokat megnézni. Mindjárt el is kezdett magyarul beszélni, hogy nincsenek itt magyarok, ez tévedés. Menjek másfelé, ott vannak magyarok. Mondtam, hogy sajnós meg kell várnom a pénzküldeményt, mert a pap címére küldtettem, mert nem volt egyéb címem. Furcsa papocska volt ez, megjött a pénzem, de letagadta. Meg kellett reklamálnom Bukarestben a feladónál, s akkor kiderült, hogy itt van régen a pénz. Azt mondta a pap, hogy a apácakolostorba vitték tévedésből a pénzt és azért mondta, hogy nem jött meg.

Nagyon érdekes tapasztalatom volt közben. Járogattam az embereket, hát egy öreg bácsi – Pátrásnak nevezte magát – románul el tudta mesélni, hogy ők Csuburcsból (Csöbörccsökfaluból) költöztek ide, már az öregapjuk. Az ő családjuk és egy másik család. Szavahihető ember volt, s elmesélt egy kalandot. A magyaroknak a Dnyeszter folyón malmaik voltak, hajómalmok és a tatárok odajártak rabolgatni. Összebeszéltek a szomszéd molnárral, hogy bújjanak az ajtó mögé, ha belép a tatár, üssék le. Románul úgy mondják *a lovi* – leütni. Elbújtak, és amikor jött a tatár, kiáltott a másiknak, hogy leütötted-e már? Ami románul úgy szól: *l-ai lovit?* Ez ragadt rajta, a családot azóta Lailonak hívják. Persze ez egy román névetimológia. Így találkoztam csöbörccsöki magyarokkal. A Szeret mellékén pedig huszi magyarokkal találkoztam. Egy Husán Ilona nevű kislánnyal, aki régi nótákat dalolt nekem. Ez a Husán azt jelenti, hogy husiba való. Azok pedig Husiból költöztek át nyugatabbra, a Dzsoszén nevű faluba, a Szeret mellé.

A következő katolikus falu, amit meglátogattam, Răducăneni volt, a Prut mellett. Ott se tudtak magyarul. Aztán a következő – a statisztikai adatokból és a földrajzi szótárból néztem ki – Jászvásártól északra, egy pár szórvány, vegyes lakosságú magyar településnek volt jelezve. Kinéztem az egyiket, nagyon szép neve volt. Iazu Porcului. Azt jelenti magyarul: disznófertő.

Nagy élmény volt, hogy ott már magyarokat találtam. Egyáltalán nem is sejtettem, mikor először hallottam, azt hittem, hogy valami más nyelvet beszélnek. A Földrajzi Szótár ugyanis orosz eretnek menekülteket is jelzett ott, úgynevezett lipovánokat. Azt hittem, hogy oroszok ezek és úgy beszélgetnek. Aztán mikor kérdezik, hogy mi vagyok, mondom, mire mondják, hogy ők is magyarok. Mondom, hogy magyarul beszélnek-e? Próbáltam magyarul. Mondják románul, hogy nem értenek semmit, mert ők elrománosodott csángók. Mondtam, hogy szeretnék megtanulni az ő nyelvükön. Azt felelték, hogy nekik kellene tőlem tanulni.

Voltak olyan ábrándjaim, hogy a román szociológusok módszerével egy falunak, a Szabófalvától északra lévő Jugánnak a monográfiáját készítem el. Négy hónapig laktam ebben a faluban. Nem szítem, nem tudóskodtam, csak úgy alkalmilag mindent megjegyeztem, meg is tanultam. Azt gondoltam, hogy egy egész életet rászánok, ahogy a román szociológusok mondták: egy embernek egy falu monográfiájának elkészítéséhez egy egész élet kell. Ők hatvanan mentek egy-egy faluba, és így remélhető volt, hogy rövid idő alatt a különböző szakemberek megcsinálják a monográfiát. Egy erdélyi falunak a monográfiája meg is jelent még 1914-ben Szebenben. Egy Victor Păcăla nevű orvos a saját szülőfalujának, Rășinari csinálta meg a monográfiáját. Aztán amikor visszakerültem Magyarországra, akkor megnéztem, hatalmas, szép munkát végzett.

Nohát ilyen ábrándjaim voltak, amiket el-elpottyintottam ott az embereknek is. Űzen is nekem egy gyermektelen házaspár Szabófalváról, hogy örökbe fogadnának, ha ott akarok maradni. De én Jugánt választottam ki, mert az földrajzilag is nagyon érdekes falu volt. A templomtól úgy ágaztak el az utcái, mint az ujjaim és mindegyik zsákutca volt. Nem lehetett ki-

menni a faluból. Vissza kellett jönni a falu közepébe és csak egy úton lehetett kimenni. A családok a gyerekek között mindig osztották a telket és így nyújtották tovább ezeket az utcákat, ahogy ágazott el. Csak az volt a fontos, hogy a portájára be tudjon menni az illető, ha pedig ki akar menni, akkor térjen vissza a falu közepéhez. Nagyon jó emberem került ott, majdnem minden nap náluk voltam. Suszter Józsinak hívták, a hivatalos neve Jozse Anton Báltean volt. A suszter fogalmat nem ismerik, valahonnan zsidóktól vették át, akik a szomszéd faluban laktak. Azok ilyen árus faluk voltak, románul tîrgusornak nevezték. Onnan hallottak ők egy-két németes nevet, így ragadt rá a Suszter Józsi név. Sok értékes dolgot megtudtam tőle, mert ő már sejtette, hogy nekem mi kell. Érdeklődött és minden nap újabb csemegével szolgált.

Innen aztán a Bákó környéki falvakba is elmentem. Nagy meglepetés volt számomra, hogy ott már tudtak magyarul dalolni. Az első falu, ahogy gyalog kimentem Bákóból, Kalugar volt. Találkoztam három leánnyal, akik hajlandók voltak nekem dalolni. Egymás után, gyönyörű szép dalokat. Akkor egy kicsit megrendültem, hogy talán mégis itt kellene letelepedni, a déli csángóknál. Aztán Bogdánfalvára mentem át és ott szerettem volna maradni, de az ottani csendőr nagyon rossz szemmel nézett. Mondta is, amikor másodszor visszamentem a következő évben: már megint itt vagy? Azt mondja: meddig akarsz itt maradni? Azt mondtam, ameddig nem végzem el a dolgomat. Nem mertem mondani, hogy örökre itt akarok maradni. Azt mondta: minél hamarabb végezz és pakolj! Olyan szerencséje volt a csendőrnek, hogy egy hét múlva megkapta az elfogatási parancsot Bukarestből és bekísérhetett. Sőt, nagyobb ambíciója volt: a szomszéd faluból egy sötét éjszaka kísért be Bogdánfalvára és később hallottam: megjelent a helyi lapban, hogy szökni próbáltam és lelőttek. Később, egy év múlva, amikor egy ismerőst, Balla Pétert küldtem a régi ismerőseimhez, akkor hallották, hogy élek.

Amikor Bogdánfalváról bevitt Bákóba a csendőr, egy hétig ott lebzseltem egy kis földszintes villában. Egy-két fogoly volt ott, az udvaron szabadon sétálhattunk, hiszen pénzünk, papírunk náluk volt. Egyszer beszóltottak az irodába. Két sovány csendőrtiszt – hadnagyok lehettek – üldögélt. Kínáltak, hogy üljek le. Egyáltalán nem kérdezték, hogy miért vagyok itt, hanem elkezdtünk beszélgetni. Napokon keresztül a legjobb barátságban beszélgettünk mindenféléről. Egyszer aztán jön a kapitány is, a megyei csendőrparancsnok. Csak úgy berobbant az ajtón egy nagy, pirosposzgás, kövér ember. Felugrott a két tiszt, én is felálltam illedelmesen. Mindjárt rám szólt, hogy mit keresel itt? Mondom, behoztak. Miért, mit csináltál? Mondom, hogy nem csináltam semmit. Mi vagy? Egyetemi hallgató. Mit csinálsz itt? Mondom: tanulmányokat. Majd adok én neked huszonötöt a fenekedre, nem tanulmányokat. Azzal a másik ajtón, mint a villám, kiment. Többet soha nem láttam. Álló hétig ez a pár pillanat volt, hogy a megyei parancsnokot látni lehetett. Pedig tudta, hogy én valami gyanús alak vagyok. A két csendőrtiszt azt mondta: üljünk le, részeg disznó, ne törődj vele.

Innen Jászvásárra vittek a megyei rendőrparancsnokságra. Ott pedig magyarul egy kicsit értő volt a tartományi rendőrfőnök. A legnagyobb szívességgel fogadott. Az összes jegyzetemet együtt végignéztük, én magyaráztam neki, amit nem értett. Megnyugtatót, hogy nem lesz semmi bajom, látja, hogy nem vagyok az ellensége, de hát Bukarestből köröztek. Félreértés történt. Egy csángó gyerek írt nekem egy levelezőlapot. Román diákokthonban laktam, ott hanyódott a lap, én már vidéken voltam. A végén a rendőrségre került, mert ez a gyerek azt kérdezte, hogy mi van azzal a revízióval. Tudniillik Magyarországon a Gömbös-kormány programmá tette a trianoni béke revízióját, ami addig tilos volt a békeszerződés értelmében. Erre nagy magyarelles tüntetések voltak Romániában. Ezt kérdezte a gyerek tudatlanul. Ez volt az egész cirkusz. De valószínű, hogy a román egyetemi professzorokkal beszélt már a rendőrség, azért bántak velem olyan udvariasan.

El sem tudtam képzelni, milyen az országos rendőrkapitány. Az hallgatott ki, meg a rendőrség sajtófőnöke, Misu úr, aki perfekt magyar is volt. Mondta, hogy ő lesz a tolmács. Mondom: tudok én románul. Nem, nehogy azt mondhasa, nyelvi nehézségei voltak, majd én tolmácsolok. A legudvariasabban kérdeztettek. Persze olyan kényes kérdéseket is, hogy a revíziós ligának tagja vagyok-e. Nem vagyok tagja. Hát az a Györffy István, aki magának folyton írja a leveleket – mert Györffy is tudta, hogy ott akarok maradni és csalogatott vissza –, az vajon nem tagja a revíziós ligának? Én nem tudom, sose kérdeztem, de ahogy ismerem, könnyen lehet, hogy a tagja. Majd hanyatt estek a rendőrök. Akkor összesűgtak, hogy vajon mi ez,

kommunista, vagy ennyire nacionalista. A végén kirukkoltak, legyen én is udvarias irántuk, valljak.

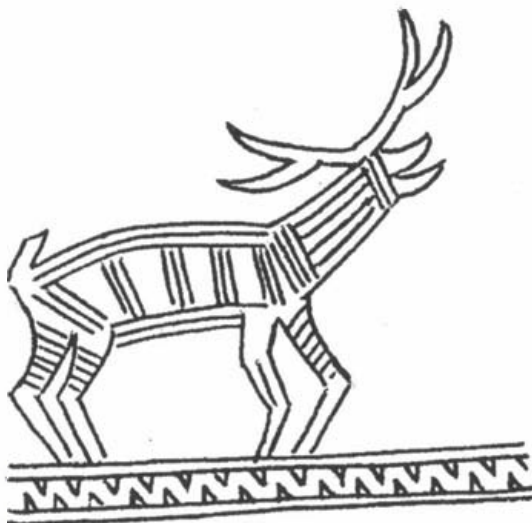
Uraim, én minden kérdésükre válaszoltam, nem tudom mit akarnak? Miért vagyok ilyen konok, vannak nekik eszközeik, hogy kicsikarják a vallomást. Kedves uram, velem akármit csinálnak, nem tudom kitalálni, hogy maguknak mi kell. Amit kérdeztek, arra feleltem. Ha mindenáron terhelő vallomást akarnak tőlem, nem akarom én, hogy megnyúzzanak. Mondják meg, mit akarnak?

Látták, hogy nem lehet velem zöldágra vergődni. És akkor azt mondták, értsem meg, feszült a nemzetközi helyzet. Én beiratkoztam a bukaresti egyetemre, közben azt sem tudják, hogy hol vagyok, országos körözést adtak ki ellenem. Mit csináljanak velem? Kénytelenek lesznek kiutasítani 24 óra alatt. Bennem összeomlott az egész világ. 1933-ban utasítottak ki, június elseje lehetett. Vigasztaltak: nem örökre szól ez, értsem meg, pillanatnyilag ez a helyzet.

A továbbiakban is igyekeztem fenntartani a románokkal a kapcsolatot. Tudósokkal leveleztem. A háború utolsó előtti évében meghívtak. Úgy emlékszem 1943-ban rendeztek a szociológusok egy nemzetközi konferenciát, de aztán lefújták egy távirattal, hogy a rossz politikai helyzet miatt nem tudják megtartani. 1946-ban Debrecenben alakítottunk egy magyar-román társaságot. Folytattuk volna, ha az uralmat erősen kaparászó párt be nem tiltja. 1947-ben még megjelent a folyóiratunk, de a 3. számot már nem tudtuk kiadni. Be akartak kebelezni a budapesti társaságba, amelyik már nagyon erősen a párt uralma alatt állt. Erre nem voltunk hajlandók és feloszlattuk a debreceni magyar-román társaságot.

Azóta is állandóan foglalkoztam a román folklórral. Magyar szempontból is hihetetlen fontos emléktárhelyek rejlik ott. Úgy látszik a koraközépkorban intenzív kapcsolatban voltunk, főleg a havasalföldi románokkal. Ott maradt meg a legtöbb magyar ősköltészeti monda, részben, ami a latin nyelvű krónikákban is benne van, részben ami nincs benne a krónikáinkban, csak a rokon népeknél, a voguloknál található meg a párhuzamai. Azt nyilván nem a románok hozták a voguloktól, mert ők sose jártak ott, se a vogulok nem hozták ide, hanem mi voltunk azok, akik onnan idejöttünk. Ezeknek a nagyon szép román emlékeknek nyomán fel lehetett ismerni a magyarországi már töredékessé vált emlékeket. Moldvai magyaroknál is megtaláltam olyan emlékeket (hímzett ruhadíszek), amik a honfoglalás kori magyar emlékek ugyanúgy ruhadíszként szerepel.

† Lükő Gábor

Lükő Gábor rajza